

Een Indisch dilemma

Leven en liefde in onzekere tijden

Colofon

ISBN: 978 94 6365 783 9

1e druk 2025

© 2025, Louise Dagelet

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden veelelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Een Indisch dilemma

Leven en liefde in onzekere tijden

Louise Dagelet

*Met dank aan Nicolette, bron van inspiratie vanaf het begin
en aan Harry, lezer en steun en toeverlaat in alles.*

Voorwoord

Lang vroeg ik mij af hoe het mogelijk was dat een man, een jongen, van Noord-Franse origine uiteindelijk terecht kon komen in het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger.

Na een lange zoektocht via de websites van stadsarchieven en historische verenigingen, en met hulp van het genealogisch onderzoeksbureau Roosje Roos ontdekte ik de geboorteplaats van diegene waarnaar ik oorspronkelijk zocht: mijn overgrootvader.

Van daaruit, de provinciestad Haguenau in de Elzas, Noord-Frankrijk, was het spoor te vinden van ronselaars, opererend onder andere onder het bevel van Baron Richard von Stutterheim, die jongens rekruteerden voor onder meer het Brits-Zwitsers Legioen, in te zetten in de Krimoorlog. Na afloop van deze oorlog, in 1856, werd dit legioen ontbonden en verspreidden de mannen zich over de wereld. Velen kwamen bij de Britse machthebbers in Zuid-Afrika terecht, anderen bij het altijd rekruterende KNIL.

Door mij te verdiepen in het reilen en zeilen van het leger in Nederlands-Indië in de tweede helft van de negentiende eeuw ontspon zich het verhaal van Charles en Sara. Informatie uit de bibliotheek van Bronbeek, kenniscentrum van het koloniaal-militair verleden van het Koninkrijk der Nederlanden, heeft mij enorm geholpen om details over onder andere levensomstandigheden, dienstreizen en plaatsingen te vinden.

Ondanks dat het verhaal is ontstaan uit mijn verlangen meer te weten te komen over mijn familie in Nederlands-Indië zijn Charles en Sara geheel verzonnen personages. Ze hebben in werkelijkheid zo niet bestaan.

De beschreven historische gebeurtenissen zijn geschiedkundig juist. De tijdspannen tussen de diverse voorvallen zijn niet geheel correct. Hier en daar zijn de periodes tussen de verschillende verwickelingen ingekrompen of opgerekt.

De intentie van het verhaal echter, de weerzin tegen het doden en verwoesten, de ellende van de oorlog en de afschuw van de haat tegen hele bevolkingsgroepen is valide en van alle tijden.

Achterin het boek is een verklarende woordenlijst opgenomen van Maleise termen.

Java, 2^e helft 19^e eeuw

Het begin

Vanaf de rand van mijn bed kan ik het kanaal zien. Straks gaan wij daar, aan de overkant. Op weg naar de ambtenaar van de burgerlijke stand die ons in de echt gaat verbinden, mij en Charles. Ik hoor moeder beneden over de voorgalerij lopen. Ze neuriet, in een opperbeste stemming. Haar dochter gaat trouwen. Haar jongste, haar laatste dochter. Gisteren, bij een glas siroop, na de middaghitte, in een ongevoon vertrouwelijk gesprek sprak zij van vader en hoe trots hij wezen zou op mij, zijn jongste. Hier keek ik even van op, want wij weten allen van het kleine bruine meisje Pieternelly dat bij haar moeder in de kampong woont. Moeder gaat onverstoorbaar verder. Haar ogen glanzen en haar hand gaat naar haar kapsel als ze spreekt van die onverzettelijke man, adjudant-onderofficier provoost-geweldiger met wie ze in het huwelijk trad.

‘En jij,’ ze pauzeert voor extra effect, ‘uitgerekend jij gaat dezelfde weg.’

Ik weet niets te zeggen.

Er staan veel stoelen op een rij. Op de plankenvloer ligt een geel kleed en hoog boven, tussen de dakbalken, draait lui een ventilator met donkerbruine vleugels. De armleuningen van de stoelen voelen klam en de rieten zittingen zijn grijs uitgeslagen. Ondanks de indrukwekkende afmetingen lijkt de zaal klein. De enorme hoed van moeder en de uniformen van Charles en de getuigen zuigen de ruimte op. Ik

maak mezelf smal om te passen. Mijn jurk kleeft aan mijn benen en mijn armen en handen jeuken vreselijk in mijn handschoenen. De man achter het bureau is opgestaan en praat en praat. Ik hoor niets, totdat Charles me aanstoot.

‘Geeft elkander de rechterhand.’

Niet voor de eerste keer, gezien de geïrriteerde uitdrukking op het gezicht van de ambtenaar. Ik doe verwoede pogingen om mijn handschoen uit te trekken. Leg mijn zwerterige vingers op de koele hand van Charles. De ambtenaar praat. Er worden handtekeningen gezet. De triomfantelijke blik van moeder omvat ons allemaal. We zijn gehuwd.

Na de plechtigheid gaan moeder en ik naar huis. Charles en de getuigen hebben dienst. Vanavond zal hij de maaltijd bij ons gebruiken en daarna vertrekken we naar onze kamer op de kazerne.

‘Jullie privévertrekken in de *tangsi*,’ aldus moeder.

Opnieuw zit ik op de rand van mijn bed. Een *nyonya* nu. Getrouwd. Ongeduldig trek ik mijn jurk over mijn hoofd. In sarong en kebaja loop ik naar beneden, naar het achterhuis. Angiko is op de achtergalerij. Zonder iets te zeggen ga ik naast haar zitten op het trapje naar het achtererf. Ze streelt over mijn haren. ‘Saartje.’ En dan komen de tranen. Ik wist niet dat ik zo bedroefd was. Angiko laat me uithuilen.

‘Het zal goedkomen *non*, alles zal goedkomen. Ga maar gedag zeggen toch?’

Terwijl ik het trapje afren, schud ik mijn haren los. Direct achter de *pagger* om onze tuin begint de kampong. Smalle paadjes tussen dicht groen leiden naar de kleine bamboehuisjes en de omheinde akkertjes. Rushmina is op het voorerf van haar *pondok*. Ze kamt het haar van haar kleine zusje. Bloemen om erin te steken liggen naast haar op de aarden bodem. Ik ruik.

‘Mmm, mooi,’ zeg ik en streel met een vinger langs de blaadjes.

Het kleine meisje lacht verlegen en drukt haar handjes tegen haar ogen.

‘Ik kom gedag zeggen.’

Ik zeg het zo zacht dat Rushmina zich naar me toe moet buigen.

‘Je gaat?’

‘Vanavond,’ fluister ik. ‘Na de maaltijd.’

Ik druk mijn nagels in de muis van mijn hand om niet opnieuw te huilen. Rushmina staat op, gaat het huisje binnen. Ik hurk neer en neem de haarborstel. De lange haren van het kleine meisje stromen als water tussen mijn handen. Ik vlecht. Steek een speldje uit mijn eigen haar door de strengen tegen het warme hoofdje.

‘Mooi. *Bagus*,’ zegt het meisje verrukt. Rushmina staat naast me en legt een zwarthouten lepel in mijn hand. Ze vouwt mijn vingers om het snijwerk en doet een stapje achteruit. Het kleine meisje schuilt achter haar sarong. Ik neem de grote speld uit mijn haar en schuif hem voorzichtig in Rushmina’s wrong.

‘Dag.’

‘*Tabeh*,’ fluistert Rushmina.

In de tuin komt moeder me tegemoet.

‘Lieve hemel, je lijkt wel een heiden. Je hebt je spellen weer verloren. Ga je kleden. Direct. De lampen worden al ontstoken.’

De huisjongen dient de schotels van de rijsttafel op. Geluidloos loopt hij langs de tafel. Totdat hij in het achterhuis verdwijnt zwijgen we allemaal. Mijn oudste zuster Adèle is gekomen, met haar man. Ze woont in Meester Cornelis. Vanwege de opening van de nieuwe spoorlijn kan

ze moeder gemakkelijk bezoeken. Vanaf het station neemt ze eenvoudig een rijtuigje. Haar man komt bijna nooit mee. Hij is altijd druk met werk en dus vaak bezet. Vanavond is hij er. Omzichtig schuift hij zijn stoel naar achter en staat op. Heft het glas.

‘Op een goede toekomst.’

Allemaal heffen we ons glas en mompelen zijn wens na.

Moeder zegt luid: ‘Dank je, Hendrik.’

We eten. Aan het eind van de maaltijd staat Hendrik nog een keer op. Ik voel Charles naast mij zuchten. Hij begrijpt dat hij straks zal moeten antwoorden. Hendrik schraapt zijn keel en kijkt ons een voor een doordringend aan.

‘Beste familieleden, schoonmama, Adèle, Sara en nu ook Charles, opnieuw staan wij ...’

Hij praat en praat en ik ben terug in de eetkamer van moeders beste vriendin Augusta. Ze hebben partij en voor de eerste keer, ik ben de week ervoor zeventien jaar geworden, mag ik mee. De zoon van moeders vriendin is er ook en hij heeft vrienden meegenomen. Ene Henri, een Jaques en ook Charles. Aan ieder van hen word ik voorgesteld. Henri is vrolijk en luidruchtig, Jaques praat veel, Charles zegt niets. Twee weken later roept moeder me bij zich en zegt dat zich een bruidegom voor mij heeft gemeld. Ik val werkelijk bijna van mijn stoel. Nadat moeder me geërgerd vermaant zegt ze dat ze begrijpt dat ik verbaasd ben. Dat is ze zelf ook. Of ik nu wil weten wie het is? Uit de verte kijk ik naar mezelf en zie dat ik knik. Charles. Het is Charles.

‘En zo, beste familie, breng ik nogmaals een dronk uit op het uitverkoren paar.’

Hendrik heeft zich in een goed humeur gepraat en grijpt naar zijn borrelglasje. Ik voel dat Charles naast mij eveneens zijn hand uitsteekt. Ik drink geen borrel en grijp daarom

mijn siroopglas, wil het heffen maar Charles legt zijn hand op mijn pols en klinkt met zijn glaasje tegen het mijne.

‘Santé.’ Zijn donkere ogen in mijn grijze.

Ik sla ze neer, verward, want eigenlijk heb ik nog nauwelijks met hem gesproken.

‘Santé.’

Hij drukt even mijn pols en staat op.

‘Dank u voor de vriendelijke ontvangst en de goede wensen. Laat ons drinken op een voorspoedige toekomst.’

In één teug drinkt hij zijn glaasje leeg en ik neem snel de laatste slokken siroop. We zetten ons glas op tafel. We kijken elkaar aan. Dat voelt goed. Charles schuift zijn stoel naar achteren en pakt de mijne bij de rugleuning.

‘Gereed om te gaan?’

Mijn hart klopt in mijn keel maar ik knik. We gaan.

Het is heerlijk om door het donker te rijden. De koele avondlucht strijkt langs onze gezichten en overal op de voor-galerijen en erven branden lampen. De bladeren van de hoge bomen langs de weg fluisteren tegen de donkere hemel.

‘Bomen weten veel,’ zegt Angiko, ‘ze zijn hoog, hebben zicht op het leven. Het is goed om naar bomen te luisteren.’

Door nachtgeluiden en plantengeur rijden we naar Meester Cornelis. Het rijtuig zet ons af bij de wacht. We wandelen het kazerneterrein op. Charles draagt mijn valies. Zo druk is het hier. Vrouwen en mannen krioelen door elkaar. Kretèk- en tabaksgeuren mengen zich met etensluchtjes. Gebabbel en geslenter, gelach en ruziënde stemmen. Charles neemt me bij de elleboog en stuurt me door de menigte in de richting van een langgerekt gebouw, omgeven door een smalle gaanderij. Eenmaal binnen lopen we tussen lange rijen britsen en slaapkooien tot achterin de loods. Charles opent een deur en we staan in een kleine donkere

kamer waarin aan beiden zijden een dubbele brits staat en tegen de achterwand twee kasten. Aan het plafond hangt een langzaam draaiende ventilator, voor het kleine raam is een bamboe rolgordijn. Charles zet mijn valies op de brits aan de linkerwand. Op de slaappleats rechts liggen gebatikte lappen en een *guling*. Ik laat me naast mijn valies op de stromatras zakken. Verbouwereerd staar ik naar de brits met het rolkussen. Charles gaat naast me zitten. Voor ik iets kan zeggen moet ik slikken.

‘Zijn onze vertrekkers nog niet gereed?’

‘Dit is het.’

Bevreemd kijkt hij me aan.

‘Heeft je moeder je niet verteld hoe het is in de *tangsi*?’

Ik schud mijn hoofd. Dan knik ik naar de batik lappen.

‘Wiens bed is dat?’

‘Daar slaapt mijn vriend met zijn ...,’ hij aarzelt even, ‘met zijn echtgenote. Je hebt kennisgemaakt. Hij is een van de getuigen.’

Er klinkt een hoornsignaal. Charles springt op.

‘Het avondappèl. Wacht hier op mij. Het duurt niet lang.’

Als in een vreemde droom zit ik stijf naast mijn valies. Na enige tijd klinkt er aanzwellend geluid van achter de deur. Hollende voeten, gerammel, kindergehuil, geroep, gebabbel. Ik ruik dat er lampen worden ontstoken. Onze kamer is, op het licht dat van buiten door het raam valt na, donker, totdat de deur openzwaait en er in het lamplicht van de loods een man in de deuropening staat. Ik zit als versteend. De man stapt binnen. Er staat een kleine vrouw achter hem.

‘U moet Sara zijn.’

Hij heeft een vriendelijke stem die me vaag bekend voorkomt. ‘Ik ben Eugène en dit is Naila.’

Hij pakt mijn hand en drukt hem. Naila knikt en lacht. Ze heeft slanke bruine voeten.

‘*Selamat datang.*’

‘Dank u. Ik ben Sara.’

Ik heb mijn stem weer gevonden maar hij klinkt veraf. Onbekend. Charles komt binnen. Hij draagt een lamp die hij in het raamkozijn zet. De pit walmt en geeft weinig licht.

‘Het is tijd om te slapen.’

Hij grijpt een slaapbroek van de brits en laat zijn uniformbroek zakken. Ik grabbel gehaast in mijn valies en draai me naar de muur. In een mum ben ik in slaapkledij.

‘Ga maar bij de muur liggen en probeer te slapen.’

Charles legt zich als een scherm tussen mij en de kamer. Tussen mij en de geluiden en het gegiechel aan de andere kant. Ik lig als een houten pop.

De nacht is eindeloos. Slapeloos. In onze kamer is het stil. Charles ligt roerloos op de uiterste rand van het matras. Van de andere brits hoor ik alleen regelmatig ademen. Achter de deur zijn voortdurend geluiden. Gekraak. Kindergehuil. Zo nu en dan een kreet. Door het raam klinken er geruststellende klanken. Getjitjak van de tjitjak, de tokeh roept zijn naam, een vleermuis tsjirpt. Ik moet even zijn weggedommeld want ineens klinkt weer een hoornsignaal. Charles zit rechtop. Grijpt zijn broek en uniformjasje.

‘Wacht hier op mij. Na het appèl praten we.’

Ik knik maar hij is al weg. Eugène en Naila gaan ook. Van achter de deur klinkt een herrie alsof de wereld vergaat. Dan spoelt het lawaai de deur uit.

Tien minuten later keert Charles terug. Hij zet zich op de brits tegenover me. Ik kijk naar hem. Eenendertig jaar is hij. Veertien jaar ouder dan ik. Donkere ogen, donker haar, lang smal gezicht. Middelmatig van lengte. Mager. Hij kijkt terug

en ik weet wat hij ziet. Een dun meisje, bleek, grijze ogen en vlasblond haar in een slordige knoet.

‘Wil je terug naar huis?’

Zijn stem is hard en onverschillig maar zijn ogen kijken onderzoekend.

‘We zijn toch getrouwd?’

Hoe ontoereikend klinkt mijn stem. Weifelend. Kinderlijk. Ik recht mijn rug, vouw mijn handen in mijn schoot. Ik hoor moeder in mijn hoofd. Kin op, schouders achteruit, voeten naast elkaar.

‘Jouw moeder heeft ons bedrogen.’

Zijn stem is zachter nu. Hij ziet mijn ontsteltenis.

‘Laat mij het uitleggen.’

Hij legt zijn hand op mijn samengeklemdde vingers, trekt hem snel terug.

‘Door haar huwelijk met je vader, die dezelfde rang had als ik nu, moet zij weten hoe het is om te leven op de kazerne. Ze heeft je niets gezegd. Dat raakt ons allebei.’

Hij leunt wat naar achteren en kijkt me vol aan.

‘Wees gerust, ik zal je veilig thuisbrengen. Jou treft geen blaam.’

Opeens hoor ik heel scherp. Voetstappen buiten. Gestamp. Bevelen. Vrouwengelach in de verte. Terug naar huis. Terug naar moeder. De onmogelijke omstandigheid waarin ik zal leven. Getrouwd maar zonder man. Haar bijtende spot. Haar verachting en haar onophoudelijke ergernis. Onmogelijk om naar huis te gaan.

‘Nee. Ik ga niet terug. Ik woon nu hier.’

Charles buigt zich naar voren en brengt zijn gezicht dicht bij het mijne.

‘Sara luister. Ik heb dienst. Ik kan je niet helpen. Je zult verloren zijn.’

Ik kijk hem aan en zie mezelf weerspiegeld in zijn ogen. Lijdzaam. Nutteloos. Plotseling ook woedend. Woedend op moeder, woedend op hem, woedend op het lot dat me als zinloos schepsel aan de kant schuift. Woede maakt me moedig.

‘Zeg me waar ik me kan wassen en waar ik de andere vrouwen kan vinden en ga.’

Hij maakt een machteloos gebaar en staat op. Kijkt op me neer.

‘Ik wijs je het badgebouw.’

Vlak achter ons onderkomen is een barak met mandibakken. Bamboe leidingen voeren ijskoud water uit de rivier aan en houden de bakken dag en nacht gevuld. Voor de ingang blijft Charles staan en wijst naar een optrek aan de rand van het kazerneterrein.

‘De vrouwenloods.’

Ik knik en ga de mandikamer binnen. Godzijdank is er niemand. Snel spoel ik me schoon en kleed me. Een rok van zware Europese stof en een wollen blouse. Sarong en kebaja heb ik niet gepakt. Mijn valies bevat alleen nog nutteloze zaken als zijden kousen en kanten handschoenen. Langzaam loop ik in de richting die Charles me heeft gewezen.

De vrouwenloods heeft geen wanden. Het dak staat op palen. Als ik dichterbij kom zie ik rook omhoog kringelen. Er zijn kookplaatsen waar vrouwen doende zijn. Anderen kuieren heen en weer, een wiegenkind in de slendang. Kinderen zijn overal. Rennend en schreeuwend door de loods, spelend in het zand rondom. Sommige vrouwen verkopen groenten en kruidenrijen, anderen laveren met hun *rantangs* door de drukte. Een oudere inlandse soldaat leunt tegen een paal en rookt een *ketèksigaret*. Zodra hij me ziet, komt hij op mij af.

‘Wat zoekt u hier *nyonya*?’

Hij kijkt me vijandig aan.

‘Naila. Ik zoek Naila.’

Het is het eerste wat in mij opkomt. ‘Naila.’

Op zijn schorre kreet zie ik een vrouw achterin de loods opkijken van haar strijkwerk.

‘Hier.’

Tot mijn verontwaardiging maakt hij een bevelend gebaar naar de grond voor zijn voeten. Alsof hij een hond roept. Ik kijk hem doordringend aan zoals ik naar de huisjongen kijk als hij brutaal tegen Angiko is en loop zelf de loods in.

‘Hé!’

Hij schreeuwt zo nodig nog harder maar ik negeer hem. Halverwege de loods ontmoet ik Naila.

‘Wat doet u hier?’

Ontzet kijkt ze me aan. Ik voel mijn moed verdampen.

‘Ik weet het niet,’ zeg ik hulpeloos, ‘ik weet niet wat ik doen moet. Ik dacht misschien kan jij me helpen.’

‘Helpen?’

Zoekend kijkt ze om zich heen. Uit een ooghoek zie ik de soldaat op ons afkomen.

‘Wat is hier de bedoeling van?’ Hij brult tegen Naila, waarschijnlijk omdat hij, om mogelijke moeilijkheden te voorkomen, niet tegen een Europees geklede vrouw durft te schreeuwen. Naila richt zich fier op en kijkt hem fel aan.

‘Mevrouw komt mij helpen. Helpen groente bereiden. Dat vindt zij prettig.’

De kerel kijkt me onzeker aan en herhaalt mompelend ‘prettig’. Sloft dan terug naar zijn paal. Naila keert zich naar mij en proest ineens van het lachen. Van de weeromstuit lach ik ook. Prettig! Ik heb de tranen in mijn ogen. Naila trekt me mee naar een bank in de schaduw van het overstekende dak van de loods.

‘Kom zitten, kom.’

Ze klopt op de houten zitting. Zelf hurkt ze neer in het zand naast de bank. Ik kijk haar onzeker aan.

‘Zit,’ dringt ze aan.

Ik voel tientallen paren ogen in mijn rug prikken. Nieuwsgierig. Verbaasd. Vijandig. Er wordt gefluisterd en ge-giecheld.

‘Nyonya, wat komt u hier doen? Dit is niet uw plaats. U hoort hier niet te komen.’

Verslagen kijk ik haar aan.

‘Ik weet niet waar ik hoor. Niemand zegt mij wat er van mij verwacht wordt. Wat de regels zijn.’

‘Wat de regels zijn.’

Ze herhaalt mijn woorden terwijl ze gedachteloos met een vinger steentjes bij elkaar schuift.

‘*Belanda's* wonen meestal met hun vrouw buiten het kamp.’

‘Charles woont hier. Eugène en jij wonen hier.’

Het klinkt beschuldigend. Ik hoor het zelf. Naila kijkt naar de steentjes.

‘Buiten wonen is voor rijke mensen.’

Charles is niet rijk blijkbaar. Dacht wellicht een rijke vrouw te trouwen. Ik hoor zijn stem weer.

‘Je moeder heeft ons bedrogen.’

Naila staat op.

‘Gaat u naar uw kamer *nyonya* en wacht daar op mij. Zodra ik mijn werk af heb kom ik bij u en breng u naar de *pasar* zodat u eten kunt kopen voor u en uw echtgenoot.’

Na het einde van de middagdienst zie ik Charles weer. Hij heeft gemandied en is comfortabel in slaapbroek. Ik stal de oogst van mijn inkopen op de *pasar* uit. Hij lacht.

‘*Nom de Dieu*, wat een rijkdom. Mijn complimenten mevrouw.’

We zitten in de schaduw van de *chambree*, de slaaploods, in bamboestoelen. De zitting van een derde stoel dient als tafel. Ik leg mijn handen over elkaar in mijn schoot en laat het namiddaglicht in mijn glimmende trouwring spelen.

‘Wil je dat ik op de *pasar* eten koop?’

Charles begint met genoeg aan een nieuwe *lemper*.

‘Ik zou het graag zelf willen bereiden. Hoe at je tot nu toe?’

Hij laat het half opgegeten, in bananenblad gepakte rijstrolletje zakken en kijkt me verbaasd aan.

‘Gewoonlijk eet ik in de cantine van de kazerne. Heb jij leren koken?’

‘Daar ligt een moeilijkheid.’

‘Ah.’

Hij veegt zijn handen schoon aan een vochtige doek. Dat het een van mijn lange kousen is valt hem niet op. Ik begin opnieuw.

‘Vanmorgen was ik in de vrouwenloods. Dat gaf een hoop *soesah*. Zou het mogelijk zijn verlof te vragen voor mij om daar te zijn? Ik kan Naila vragen me te leren koken op houtskoolvuur. En ik heb een pasje nodig om naar de *pasar* te gaan.’

‘*Revolusi*,’ mompelt hij, ‘*revolusi* van de *nyonya belanda*. Ik ga mijn best doen.’

Hij staat op om te gaan roken. Slentert naar een groepje mannen bij het kantoor van de kwartiermeester. Tien minuten later staat hij naast me.

‘Morgenvroeg is er een pasje beschikbaar voor de *nyonya*. Kom.’

Hij steekt zijn hand uit en trekt me mee. De tropennacht valt snel. We lopen langs de ontstoken buitenlampen de binnenplaats af. Tussen de *chambrees* door, langs de hoge *kawat*